

BEKNOPT OVERZICHT

De documentatie die ik voor mijn Gneisenau-artikel verzamelde, verwerk ik hier tot een bondig overzicht. Veel technische details en heel precieze situering van alle batterijen moet je dus niet verwachten. Ook mijn bronnen schieten daarin te kort. Nummers 2, 3 en 4 van de bibliografie, achteraan afgedrukt, werden mij bezorgd door de heer D. Van Troostenberghe uit Middelkerke, waarvoor ik hem hartelijk dank. De meeste informatie haal ik uit Massot en uit T'Sas, wiens studie (met aanvullende bibliografie) op het werk van Massot steunt.

De gigantische verdedigingsgordel die vanaf 1915 onder de leiding van admiraal Schröder op onze kust werd aangelegd bevatte, be-nevens bunkers, mitrailleursnesten, observatieposten, prikkeldraad, enz. 34 batterijen met in totaal 129 vuurmonden. Die batterijen, verspreid van Raversijde tot de Hollandse grens, over een afstand van ca. 40 km, vielen uiteen in 2 groepen :

A. batterijen die een vijandelijke vloot op afstand moesten houden of een bombardement van uit zee moesten beantwoorden. Zij stonden goed verdoken opgesteld achter de duinen. Enkele daarvan beschoten ook het front bij Nieuwpoort.

Hierbij weze opgemerkt dat in een duel, met gelijke wapens, tussen batterijen en grote vlooteenheden, de laatste kwetsbaarder waren wegens het manoeuvreren in een gevaarlijke navigatiezone.

B. batterijen die allerlei aanvallen op de kust, waaronder pogingen om havens te versperren, moesten afslaan. De stukken hiervan stonden in de duinen of op de dijk.

Wat onze havens betreft, veel belangrijker dan Oostende en Blankenberge was voor de Duitsers Zeebrugge. Hun Hochseeflotte vermeed een rechtstreekse krachtmeting met de Engelse vloot maar hield ze daardoor altijd bezig. Anderzijds waren de Geallieerden sterk gehinderd door de Duitse duikboten die in Zeebrugge een geduchte basis hadden.

In het hiernavolgend overzicht wordt de kust duidelijkheidshalve in sectoren ingedeeld.

Sector Nieuwpoort - Raversijde

In het duinengebied tussen Nieuwpoort en Westende, doorsneden door talrijke loopgraven, stonden geen batterijen.

In Augustus 1917 waren 2 "kurze Marine Kanonen" (42 cm) - in mei dat jaar, na een desastreuze beschieting door de Fransen, weggehaald uit de sector van de "Chemin des Dames" (noordelijk Aisne-front) - in de duinen bij Middelkerke opgesteld. De activiteiten van die lastig te hanteren houwitser was van heel korte duur want, door een Engelse vlieger opgemerkt, werden ze al na enkele dagen uitgeschakeld.

De 2 kolossen werden tenslotte vervangen door 'n mortier van 280 mm, opgesteld in een onderaardse bunker in Westende, oostelijk van de huidige Strandlaan. Verder stond er dichterbij Middelkerke, eveneens in de duinen, een stuk van 170 mm, met een draagwijdte van 24 km. Het was gemonteerd op wielen en werd na het schieten naar een schuilplaats, op 100 m afstand, gerold.

Sector Raversijde - Oostende

Van hier tot de Hollandse grens slingerde zich een reusachtige keten van batterijen, voorzien van talrijke schuilplaatsen en efficiënt verbonden met hoofdwegen. Ze werden aangeduid door persoonsnamen of door toponiemen.

In dit overzicht krijgen ze een nummer, wordt het aantal stukken met hun kaliber genoteerd; verder meestal summier technische details, de groep waartoe ze behoren en hun standplaats (vaak slechts bij benadering).

1. Aachen - 4 x 150 mm - onder gepantserde torentjes, met centrale spilgroep B - in de duinen van Raversijde
2. Antwerpia - 4 x 105 mm - op beschermd affuit, met centrale spil - groep B - een beetje oostelijk van de "Aachen", in de duinen.
3. Beseler - 4 x 150 mm - gepantserde halve koepels, centrale spil - konden op vliegtuigen schieten - groep B - in de duinen tussen Raversijde (oostelijk van de Zeelaan) en Mariakerke, genoemd naar generaal Hans H. von Beseler (1850-1921) die in oktober 1914 Antwerpen veroverde.

In O.D.B. (p.467) staat (vertaald) een beschrijving van de batterij door een oorlogscorrespondent ("Kölnische Volkszeitung, 1917) waarin de auteur de bijzondere netheid van de stelling prijst (veel groen, bontgekleurde hofjes, moestuin met konijnen en pluimvee).

4. Cecilia - 4 x 150 mm - gepantserd - groep B - in de duinen van Mariakerke, westelijk van de Dorpsstraat. Een stuk stond slechts 100 m van het oude Duinenkerkje dat veel schade leed door de losbrandingen. - Misschien genoemd naar Cecilia von Mecklenburg-Schwerin, de vrouw van de Duitse kroonprins.
5. Oldenburg - 4 x 170 mm - gepantserd - groep A - bijzonder doelmatig gecamoufleerd : bunkers voor manschappen en munitie, met valse daken. Het geheel wekte de indruk van geïsoleerde woningen. T'Sas merkt over die batterij op : "... aurait été ignorée au front belge" - Ze was gelegen in Leffinge, op ongeveer 1,5 km zuidelijk van de Nieuwpoortse Steenweg en ca. 1 km westelijk van de Kalkaartsweg en van het Groot Kalkaartsleem.

Oscar Verstegen die op die hoeve werd geboren in 1897 en er verbleef tot 1934, vertelde mij dat de batterij zich gedeeltelijk op de huidige stortplaats (van de gemeente Middelkerke) bevond, dus tegen Wilskerke, en niet vóór 1916 werd opgericht. De "Oldenburg" werd waarschijnlijk genoemd naar het vroegere groothertogdom van die naam, in noordwest Duitsland.

N.B. Afzonderlijk vermeld ik hier nog - want buiten de kustzone gelegen - de stelling Pommeren, m.a.w. Lange Max, geïnstalleerd op het gehucht Leugenboom (Koekelare) in 1916. Een reus van 380 mm, met een loop van 17 m, die Duinkerke beschoot. Tot 1940 nog een publieke bezienswaardigheid.

6. Tirpitz - 4 x 280 mm - groep A - in de volksmond : de batterij Hamilton omdat ze gelegen was bij de hoeve van die naam, aan de Elisabethlaan (ongeveer tegenover de Cl. Wante-kliniek). In Oostende ongetwijfeld de best bekende batterij.

De 4 kanonnen met stalen pantsering stonden, zuidelijk van de vroegere Leffingestraat (tussen de huidige Eigen Haardstraat en Meidoornstraat), achter elkaar, van oost naar west, ieder in een betonnen kuip van 13,5 m diameter, 2,5 m diep. Ze konden in alle richtingen schieten maar waren bij voorkeur gepointeerd op het Nieuwpoortse front. Op ca. 1.000 m lagen 2 bunkers voor de munitie. Een spoorweg (0,60 m) verbond de batterij met de lijn Oostende-Middelkerke. Voor het bedieningspersoneel waren er 2 schuilplaatsen voorzien. Per stuk was er 1 officier, 2 onderofficieren en 21 man. Een observatiepost op de dijk, met telemetrische apparatuur, was telefonisch met de batterij verbonden. De indrukwekkende stelling werd genoemd naar Groot-Admiraal Alfred von Tirpitz (1849-1930), schipper van de Hochseeflotte en voorstander van de onbeperkte duikbootoorlog.

Hier mag ik een ironische grap van onze nationale geschiedenis niet verzwijgen. Die zware kanonnen van de Tirpitzbatterij waren (samen met 4 andere van hetzelfde kaliber) in juli 1909 door de Belgische regering besteld bij de firma Krupp in Essen. In 1912 werden ze betaald maar... op verzoek van onze regering door de leverancier in bewaring gehouden. Tot ze in 1915 in het Oostends Westerkwartier hun bestemming vonden !

De boven geciteerde Duitse oorlogscorrespondent bewondert natuurlijk de machtige batterij. Fier bericht hij dat ze in januari 1916 een observatiepost op de grote kerk van Nieuwpoort vernietigde, dat ze al hoge bezoekers ontvangen heeft en een eendenvijver bezit uit een granaattrechter door een Engelse obus ontstaan (O.D.B. p.467-468).

De batterij werd inderdaad dikwijls beschoten.
Bij de bevrijding werd de Tirpitz dramatisch beroemd door de afschuwelijke dood van jonge kerels die achteloos met oorlogstuig gespeeld hadden (O.D.B. p. 530.537.538).

Sector haven van Oostende

7. Gneisenau - 4 x 150 mm - met halfcilindrische torentjes en centrale spil - groep B - op de dijk vóór het Palace Hotel - (zie mijn Gneisenau-artikel, De Plate, 13e jg. nr. 10, oktober 1984) (Zie fotoblz. p. 19)
Bij het gewezen poedermagazijn, aan de noordoostkant van de haven, stonden 3 kleinere batterijen (alle : groep B) opgesteld ter verdediging van de haven.
8. Eylau - 2 x 52 mm - genoemd naar Preussisch Eylau, 40 km ten zuiden van Königsberg (nu : Kaliningrad) waar op 8.2. 1807 een bloedige slag plaatsgreep tussen Russische en Pruisische legers enerzijds en Napoleontische troepen anderzijds, met verlies van ca. 18.000 man bij ieder van de partijen.
9. Pulver - 4 x 88 mm - zo vertaal ik "Poudriere" de term waarmee die batterij bij Massot en T'Sas wordt aangeduid.
10. Friedrich - 3 x 88 mm - misschien genoemd naar een zoon van de Duitse kroonprins, Friedrich, geboren in 1911.
11. Hindenburg - 3 x 280 mm - de stukken stonden, ieder sterk gepantserd, op een halfcirkelvormig plateau, georiënteerd naar zee. Deze tegenhanger van de Tirpitz lag, landinwaarts, vóór het fort van Napoleon. Wegens de ouderdom van het materieel (model 1887) geklasseerd in groep B. Genoemd naar de overwinnaar van Tannenberg (augustus 1914), maarschalk Paul von Hindenburg (1847-1934).
De batterij was klaar in april 1915 en bleef, anders dan Tirpitz, gevrijwaard van bombardementen. Het nabije fort, een geschikte schuilplaats, was met alle comfort ingericht. "Duitse wilskracht", schreef de oorlogscorrespondent (zie Beseler en Tirpitz), "heeft in de kazematten van het verval-
len, verzand en overgroeid fort een gezellige bierkelder voor officieren en soldaten geïnstalleerd". (O.D.B. p.468). Meer dan een bierkelder, want de Duitsers hadden het opgesmukt met meubels, tapijten, schilderijen, sculptuurwerk, bijgesleept uit de nabije villa's, en het zelfs verfraaid met allegorische fresco's.

DE BATTERIJ GNEISENAU

Drie zichten van de Batterij Gneisenau (1914-1918)
nabij het Palace Hotel. (foto's uit de jaren 1919-1920)

Als een uniek oorlogspaleis kreeg het veel illustrer bezoek o.a. de koning van Saksen, prins Sigismund (neef van de keizer), admiraal Schröder, maarschalk Hindenburg en de keizer zelf.
(zie : C. Loontjens, Le Fort Napoléon. Son histoire. Le musée. Ostende, 1933).

Sector Bredene - Zeebrugge

12. Irene - 4 x 150 mm - groep B - bij het militair hospitaal, oostelijk daarvan, in de duinen van Bredene - ironische naam voor een moordtuig - misschien genoemd naar Irene von Hessen, schoonzuster van de keizer.

13. Preussen - 4 x 280 mm - scheepskanonnen - groep A - zuidelijk van de "Irene" - ook genoemd Turkijen naar het gehucht waarop de batterij stond.

N.B. T'Sas vermeldt nog "Schlesien" - vermoedelijk 4 x 280 mm - een batterij die, volgens een Duits document van 1 september 1918, ter hoogte van de Blauwe Sluis moest opgericht worden.

14. Deutschland - 4 x 380 mm - scheepskanonnen - groep A - ook genoemd Jacobinessen, naar de naam van een nabije hoeve. Het was de machtigste batterij van de kust. Ieder kanon stond gemonteerd in een betonnen kuip van 20 m diameter. Slechts één stuk bezat een schutkabine met een pantsering van 65 mm dikte. Aan de gigantische constructie, begonnen in september 1915, werkten 700 werklieden, waaronder ook Russische krijgsgevangenen. De laatste van de enorme schuilplaatsen was slechts in juli 1918 voltooid (zie O.D.B. p. 469-472). De batterij was omringd, niet alleen door prikkeldraad, maar ook door een dubbele gordel van rooktoestellen (zgn. Nebeltrommel, in totaal 172) op respectievelijk 500 en 1.000 m afstand. Ze was weinig bedrijvig, het meest de laatste dagen vóór de bevrijding, nl. op 15, 16 en 17 oktober 1918. De grootste obussen wogen 750 kg, waren 2 m hoog en konden 45 km ver geslingerd worden. Om de 3 minuten een schot. Enkele uren na het onklaar maken der stukken en het vertrek der Duitsers werden ze door Belgische troepen bezet. Nog jaren na de oorlog werd de ontzagwekkende batterij druk bezocht. Een van de bunkers diende lange tijd tot museum.

De uitgestrekte batterij stond eigenlijk te paard op Klemskerke en Bredene. De stukken lagen aan weerszijden van de huidige Batterijstraat die de twee gemeenten verbindt. In de nabijheid van de gewezen hippodroom van Bredene.

Het Jacobinessenhof, waaraan de batterij zijn bijnaam ontleende, bevindt zich bij het kruispunt van de Zandstraat en de Klemskerkestraat (Bredene). De hoeve behoorde oorspronkelijk aan de Jacobinessen of Dominikanessen uit Brugge. Hun klooster was in 1284 in Assebroek gesticht onder de naam Engelendale. In 1572 werden ze verjaagd door de Geuzen en trokken naar hun refugehuis in Brugge waar hun (nieuw) klooster, begonnen in 1597, afgeschaft werd door Jozef II in 1783 (zie A. Duclos, Bruges. Histoire et Souvenirs, Bruges, 1910, p. 575). Tijdens de Tweede W.O. schuilden inwoners van Bredene in de grote ongeschonden gebleven bunkers van de vroegere batterij. Van al dat geweld is nu niets meer te zien. Alleen bij bejaarde Bredenaars leven nog de herinneringen daaraan.

15. Hannover - 4 x 280 mm - groep A - ook genoemd De Haan - oostelijk van de badplaats - T'Sas vraagt zich hier af of dat niet de andere 4 kanonnen waren uit de be-ruchte bestelling van 1909 (vgl. Tirpitz).
16. Hertha - 4 x 210 mm - groep B - oostelijk van Wenduine - in de duinen - genoemd naar de Germaanse aardgodin (die eigenlijk Nerthus heette).
17. Hafen - 4 x 80 mm - groep B - oostelijk van de "Hertha".
18. Hessen - 4 x 280 mm - groep A - ook genoemd Donkerklok naar de naam van een nabije hoeve - tussen Uitkerke en Lisse-wege.
19. Kaiserin - 4 x 150 mm - groep B - oostelijk van Blankenberge - in de duinen
20. Mittel - 4 x 105 mm - groep B - oostelijk van "Kaiserin".

Sector van Zeebrugge

21. Groden - (of : Grooten) - 4 x 280 mm - groep B - westelijk van de havendam - die 4 mortieren vormden de eerste batterij van het verdedigingssysteem van Zeebrugge.
22. Württemberg - 4 x 105 mm - groep B - ca. 650 m westelijk van de havendam - op het Belgisch front ook genoemd : Zeppelin.
23. Lübeck - 4 x 150 mm - groep B - bij de toegang tot de havendam. Op de dam zelf stonden (volgens Massot en T'Sas) 2 batterijen opgesteld met de benaming : môle -wat ik gewoon vertaal) nl.
24. Havendam - 3 x 88 mm
25. Havendam - 2 x 150 mm

26. Friedrichsort - 4 x 170 mm - groep B - ook genoemd Goeben - westelijk van Schipdonkkanaal.
27. Kanal - 4 x 88 mm - groep B - oostelijk van het Schipdonkkanaal. N.B. Even nog ter herinnering : de stoutmoedige Engelse aanval op Zeebrugge in de nacht van 22 op 23 april 1918 was een succes. Pas in september 1918 konden enkele torpedo- en duikboten, en dan nog bij heel lage tij, weer uitvaren.

Sector Zeebrugge - Hollandse grens

28. Freya - 4 x 210 mm - groep B - tussen Heist en Duinbergen - genoemd naar de Germaanse godin, vrouw van Odinn.
29. Augusta - 3 x 150 mm - groep B - in Duinbergen - genoemd naar de eerste vrouw van keizer Wilhelm II.
30. Hamburg - 4 x 105 mm - groep B - in Knokke a/Zee.
31. Kaiser Wilhelm II - 4 x 305 mm - groep A - ten zuiden van de "Hamburg" - was slechts in oktober 1918 bedrijvig.
32. Braunschweig - 4 x 280 mm - ook genoemd Knokke - zelfde installatie als die van de "Preussen" - in Het Zoute.
33. Köln - 4 x 88 mm - groep B - ook genoemd Lekkerbek - oostelijker in Het Zoute.
34. Bremen - 4 x 105 mm - groep B - oostelijk van de "Köln".
Dat was de laatste batterij vóór de Hollandse grens.

Conclusie

De conclusies van T'Sas (p. 462-463) kan ieder onderschrijven. De kustverdediging van de Duitsers was buiten alle verhouding. Feitelijk was ze ruimschoots verzekerd door de 26 batterijen van groep B. Tegen aanvallen van op grote afstand (uit zee dus) waren de 8 kanonnen, zo genereus achtergelaten bij Krupp, versterkt door enkele stukken van 305 mm, voldoende geweest. Mastodonten van 380 mm, zoals de "Deutschland", waren helemaal niet nodig.

De in 1917 geplande Engelse landing kon niet doorgaan omdat de Geallieerden daartoe eigenlijk niet in staat waren. De Engelse vloot wilde haar kostbare eenheden niet blootstellen aan artillerieduels met de geweldige Duitse batterijen waartegen ze het in het algemeen had moeten afleggen. De raid op Zeebrugge was klein-schalig : nauwelijks 1.700 man namen eraan deel. Wegens de factor verrassing konden de zware Duitse kanonnen toen niet in actie treden.

De installatie van zoveel vuurmonden hier aan de kust was meer machtsvertoon dan werkelijke noodzaak.

G. BILLIET

BIBLIOGRAFIE

1. J.D. Massot. Zeebrugge. Le Waterloo de la flotte sous-marine. Les bases de sous-marins et les organisations défensives allemandes à la côte belge pendant la guerre 1914-1918. Bruxelles, P. Van de Caveye, 1922.
2. Ch. Merzach. Projet de débarquement britannique sur la côte belge en 1917. (Bulletin belge des sciences militaires) - (z.d. wrsch. 1924)
3. L'Yser et la Côte belge (Guides illustrée Michelin des champs de bataille 1914-1918) - (z.d.)
4. F. T'Sas. L'artillerie lourde allemande à grande puissance au littoral belge, 1914-1918 (Rev. belge d'his. milit.- Belg. tijdschrift voor milit. gesch. - XIX,5 - maart 1972, p. 443-463)
5. A. Elleboudt en G. Lefèvre, 1914-1918. Oostende onder de Duitse Bezetting (z.d.) (= O.D.B.)

OOSTENDE

"Doe wel en zie niet om".

Hoe zoet de zomerzon de wandelaars begroet,
Ten ruw-arduinen zeedijk waait een warme bries,
En rijke en jonge baders doen zich blij te goed
Aan 't wêer.

'k kwam om hier mijn hert te sterken ... Dies
'k Ben hier, ik, grijze zanger, onvervaard, of dat
Zich baren toornig steigren, wind, met wild geschok
Door schepen holt. - 'k Blijf onvervaard ! Welk rijken schat
Van lust. Oostende biedt ge thans niet aan ? Uw jok
Is louter weelde en spel ! - te dragen, met fatsoen,
Door rijke lui, door lichtekooien, mild en malsch,
Die niets dan lanterfantten, rinkelrooien doen,
Of tuischen aan 't tapijt, of walsen in de bals.
Oostende, lieve stad, in uw geleende pracht,
Doorgeurd met stikstof, luiaardszweet en patchouli
Drijft steeds niet boven 't lustgewemel eene klacht.
Die 't herte droomend dompelt in melancholie ?

Emanuel HIEL

Overgenomen uit : "Volledige Werken van dichter Emanuel Hiel", deel
5 : Oratorio's - Cantaten - Symphonien - Hymnen - Feestzangen en rouw
zangen (Brussel, Drukkerij A. Hessens, 1934), blz. 197-199.